

Miroslav Tůma: Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení.

1. vydání. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009, 179 stran, ISBN 978-80-86506-77-7 (signatura knihovny ÚMV D 55 812 PK).

Publikace *Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení* je zaměřena na jednu z velmi aktuálních otázek a problémů řešených mezinárodním společenstvím. Tato práce navazuje na předchozí díla Miroslava Tůmy – na *Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a Česká republika* (Tůma, 2002) a na *Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorismu* (Tůma a kolektiv, 2004).

Recenzovaná publikace je zaměřena úžeji než předchozí práce. Mapuje vývoj pouze v oblasti jaderných zbraní do listopadu 2008, tedy do zvolení Baracka Obamy prezidentem Spojených států amerických. Navíc se Miroslav Tůma v této práci zabývá nejen problematikou jaderných zbraní, ale i jaderné energie. Kniha je koncipována ve smyslu struktury a obsahu *Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT)* z roku 1968. Tato smlouva obsahuje zejména otázky nešíření jaderných zbraní do nejaderných států a s tím související mírové využívání jaderné energie. Smlouva obsahuje i závazek k jadernému odzbrojení. Podle Tůmových slov tyto tři pilíře smlouvy tvoří vzájemně propojené oblasti. Jak dále autor konstatuje v předmluvě, jaderné nešíření těsně souvisí s jaderným odzbrojením, s nímž se některé smluvní úpravy a iniciativy prolínají. Pro vyjádření vzájemné závislosti nešíření a odzbrojení používá příměru spojených nádob.

Pojetí práce je tak založeno na třech vzájemně souvisejících a doplňujících se opatřeních v oblasti jaderné energie a jaderných zbraní. Z tohoto hlediska jde o komplexní přístup. Podle mého názoru nelze přeceňovat pouze jeden z těchto „pilířů“ a pouze na něm stavět. *Smlouva o nešíření jaderných zbraní* rozlišuje státy vlastnící jaderné zbraně a státy nevlastnící jaderné zbraně. Zajišťuje výsadní postavení pěti oficiálním vlastníkům jaderných zbraní a je tudíž výrazem právní nerovnosti. Zejména USA nebyly v období administrativy prezidenta George Bushe mladšího ochotny přistoupit na uzavření nových smluv o odzbrojení, které by obsahovaly i podrobná ustanovení o kontrole. Příkladem může být *Smlouva o snížení stavu strategických útočných zbraní (SORT)* mezi USA a Ruskem z roku 2002, která je ve srovnání s předchozími smlouvami o snížení jaderných zbraní mezi oběma státy velmi stručná a prakticky neobsahuje ustanovení o efektivní kontrole. Proces odzbrojení, zvláště jaderného, se v této době prakticky zastavil. Pokud jde o *Smlouvu o nešíření jaderných zbraní*, zejména neprovádění jejího článku VI, který obsahuje závazek vést v dobré víře jednání o jaderném odzbrojení, je důvodem kritiky ze strany několika nejaderných států, že v rozporu se závazky podle článku VI smlouvy jaderné státy rozšířily svou jadernou kapacitu (Murphy, 2007, s. 210). Hlavním důvodem kritiky ze strany několika nejaderných států je ta skutečnost, že možnost stát se jaderným státem byla zneemožněna *Smlouvou o nešíření jaderných zbraní* na základě toho, že tyto státy získají adekvátní bezpečnostní záruky za podmínky jaderného odzbrojení. Miroslav Tůma si je vědom toho, že nelze omezovat problematiku jaderných zbraní pouze na jejich nešíření, a proto věnuje patřičnou pozornost i jadernému odzbrojení. Se strukturou práce, založenou na struktuře *Smlouvy o nešíření jaderných zbraní*, lze souhlasit i z toho důvodu, že i z hlediska historického vývoje vznikají nejprve závazky v oblasti nešíření jaderných zbraní a omezení jaderného zbrojení a teprve později jsou uzavřeny smlouvy o částečném jaderném odzbrojení mezi Spojenými státy a Sovětským svazem/Ruskem.

Publikace má – jak sám autor konstatuje – spíše encyklopedický charakter a zahrnuje zejména období posledních několika let. Práce je členěna na dvě části, které jsou rozděleny na stručné kapitoly. V první části se autor zaměřil na mírové využívání jaderné energie

a na jaderné nešíření. Nejprve vymezuje hlavní smlouvy a úmluvy proti jadernému a radiologickému šíření. Ve druhé kapitole první části se zabývá neproliferačními a bezpečnostními opatřeními Mezinárodní agentury pro atomovou energii (MAAE). Další kapitoly této části zahrnují rezoluci Rady bezpečnosti č. 1540 z roku 2004, u níž autor správně vystihuje její specifickou povahu, protože jde o obecný dokument v podstatě normativní povahy a nikoliv o typickou rezoluci Rady bezpečnosti aplikovanou na konkrétní případ. Přínosné je rovněž zhodnocení této rezoluce autorem. Daná kapitola obsahuje i stručné poznámky k sankčním rezolucím proti Korejské lidovědemokratické republice (KDR) a Íránu.

Následují kapitoly o strategii Evropské unie (EU) proti šíření zbraní hromadného ničení a jejich nosičů, dále o kooperativním snížení hrozby a o *Iniciativě pro globální snížení hrozby*. V této kapitole jde spíše o problematiku možných úniků jaderných materiálů a informací zejména propuštěných vědců z Ruska. V tomto směru je zajímavá problematika tzv. jaderných měst, která byla vytvořena v bývalém Sovětském svazu (SSSR). Další kapitola pojednává pak o schůzkách skupiny G-8 a o americko-ruských summitech po 11. září 2001. Dále se v této části autor zaměřil na nesmluvní kontrolně vývozní režimy proti šíření jaderných zbraní a raketových nosičů, na *Haagský kodex chování (HCOG)* a na *Bezpečnostní iniciativu proti šíření (PSI)*.

V závěru této části se M. Tůma zamýšlí nad důvody pro a proti vlastnictví jaderných zbraní (*Tůma, 2009, s. 64 a následující*). Uvádí pět důvodů pro získání jaderných zbraní – bezpečnost, prestiž, vnitřní politiku, technologie a ekonomiku. První část je ukončena závěry, které představují shrnutí předtím rozebíraných poznatků.

Druhá část práce pojednává o jaderném odzbrojení. Pojem odzbrojení autor vymezil v kapitole o základních pojmech, která následuje po druhé části práce (*Tůma, 2009, s. 155–156*). Tento pojem vymezuje jednak jako odzbrojení v pravém slova smyslu, tedy jako skutečné odzbrojení, tak i jako odzbrojení v širším slova smyslu, které zahrnuje jak vlastní odzbrojení, tak i opatření omezující odzbrojení. Vzhledem k obsahu dané kapitoly je zřejmé, že M. Tůma chápe odzbrojení v širším slova smyslu. Nejprve se zabývá problematikou *Smlouvy o nešíření jaderných zbraní* z roku 1968 a zamýšlí se nad tím, jak zajistit její smluvní univerzalitu zahrnutím tří *de facto* jaderných zemí (Indie, Pákistánu a Izraele). V této souvislosti rozebírá hlavní navrhované způsoby řešení, jejich klady a zápory. Kvalifikovaně M. Tůma analyzuje problematiku jednání o americko-indické dohodě o civilní jaderné spolupráci, jejíž text byl schválen Senátem USA v říjnu 2008.

V dalších kapitolách této části se autor zabývá *Smlouvou o všeobecném zákazu jaderných zkoušek (CTBT)*. Význam této smlouvy lze spatřovat v tom, že má v podstatě odzbrojovací (*Murphy, 2007, s. 209*) charakter (i když to není v pravém slova smyslu odzbrojovací smlouva), protože vede k tomu, aby státy snižovaly své jaderné arzenály. Lze konstatovat, že státy oficiálně vlastníci jaderné zbraně byly ochotny tuto smlouvu přijmout proto, že ji chápaly jako opatření pro horizontální nešíření jaderných zbraní do určitých států, zejména do Indie. Jsou to však mimo jiné státy vlastníci jaderné zbraně, které brání tomu, aby tato smlouva vstoupila v platnost (*Ondřej, 2008, s. 255*).

Dále se autor zabývá problémy spjatými s jednáním o návrhu *Smlouvy o zákazu výroby štěpných materiálů pro vojenské účely (FMCT)* a důvody, které brání jejímu uzavření. Pozornost je v práci v samostatné kapitole věnována otázkám vytváření bezjaderných zón. Jako velmi pozitivní výsledek označuje M. Tůma vytvoření první bezjaderné zóny na severní polokouli v roce 2006 pěti středoasijskými státy (*Tůma, 2009, s. 111*). Zvýšenou pozornost věnuje v této části posílení bezpečnosti v regionu Blízkého východu. K tomu by mohla přispět smlouva o zóně bez jaderných zbraní na Blízkém východě, jejíž návrh je v práci podrobněji rozebrán, včetně předpokládaných hlavních prvků odzbrojovacího režimu. V poslední kapitole této části si M. Tůma podrobně všímá hlavních iniciativ k vytvoření světa bez jaderných zbraní, včetně iniciativy bývalých amerických politiků. Závěry k této části obsahují shrnutí dosažených poznatků. Část o jaderném odzbrojení přináší

zejména rozbor návrhů států i nevládních institucí a politiků. Pozitivně lze hodnotit i autorovy návrhy k dosažení cílů jaderného odzbrojení.

V závěrech své práce M. Tůma mimo jiné konstatuje, že hlavní dilema neproliferačního režimu spočívá v nalezení co nejpřijatelnějšího způsobu zapojení Indie, Pákistánu a Izraele do širšího neproliferačního režimu (Tůma, 2009, s. 142). Přitom by nemělo dojít k oslabení nebo diskreditaci *Smlouvy o nešíření jaderných zbraní* z roku 1968 v očích smluvních stran, zvláště nejaderných států. Situaci podle autorova názoru komplikuje skutečnost, že vzhledem ke smluvnímu znění se tyto země nemohou stát členy NPT jako „jaderné země“ bez schválení příslušného smluvního dodatku. Tento krok je však politicky neprůchodný, zvláště vzhledem k již tak silnému znepokojení nejaderných států regionů Blízkého východu a jižní Asie z držení jaderných zbraní těmito třemi státy. M. Tůma dále konstatuje, že není ani pravděpodobné, že by se při trvající absenci regionálního nebo globálního jaderného odzbrojení tyto tři státy v krátkém časovém horizontu vzdaly svých jaderných zbraní. Určité řešení spatřuje v uzavřené dohodě o civilní jaderné spolupráci mezi USA a Indií. Klade si však otázku, zda tento přístup USA bude z dlouhodobého hlediska účinný, napomůže k neproliferačnímu a odzbrojovacímu úsilí, a tak vytvoří pozitivní precedens pro obdobný postup vůči zbývajícím dvěma jaderným státem.

Pokud jde o zahraniční literaturu z poslední doby podobně tematicky zaměřenou, lze se zmínit o práci *Thinking about Nuclear Weapons: Principles, Problems, Prospects* Michaela Quinlana (Quinlan, 2009). Tento autor je jednou z předních světových autorit na jaderné zbraně. Jeho publikace je zaměřena na otázky významu jaderných zbraní z hlediska historického vývoje. Dále se zabývá problematikou odstrašení, jakož i odstrašení v rámci Severoatlantické aliance a morálními aspekty jaderných zbraní. Následují otázky rizik spojených s jadernými zbraněmi, problematika šíření jaderných zbraní, závodů ve zbrojení, náklady na zbrojení, jakož i kontrola zbrojení, problematika nikoli prvního použití, obrana proti balistickým střelám a podobně. Pozornost je věnována i národním postojům a politikám ve vztahu k jaderným zbraním. M. Quinlan si za předmět svého zkoumání vybral přístupy Velké Británie, Indie a Pákistánu. Závěrečné kapitoly jsou zaměřeny na jeho úvahy, týkající se problematiky nešíření jaderných zbraní, kontroly zbrojení a odzbrojení jadernými státy, jakož i na doktríny, postoje a řešení politických sporů.

Pokud jde o rozsahem srovnatelnou práci M. Tůmy, lze konstatovat, že jádro obou prací je srovnatelné. Publikace M. Tůmy je z hlediska svého pojetí komplexnější, protože se její autor zabývá také problematikou mírového využívání jaderné energie. Právě podpora mírového využívání jaderné energie by měla vyvážit postavení nejaderných států, které se musely vzdát svých jaderných zbraní. Publikace M. Tůmy obsahuje i řadu dílčích odlišností, například přístup Evropské unie. Zároveň však není práce M. Tůmy založena na teoriích, sám autor konstatuje, že má spíše encyklopedický charakter, je tedy praktičtější laděna.

Mezi drobnějšími připomínkami lze uvést, že v kapitole VII. o kontrolně vývozních režimech proti šíření jaderných zbraní a raketových nosičů (Tůma, 2009, s. 56–59) mohl být zhodnocen jejich význam z hlediska práva Evropské unie. Dané režimy jsou sice právně nezávazné, jsou však realizovány vnitrostátními předpisy a v rámci ES/EU také nařízeními (Ondřej, 2008, s. 255) Rady, čímž se stávají pro vnitrostátní subjekty (osoby fyzické a právnické) právně závaznými. Právní závazky z těchto předpisů pak vyplývají i pro příslušné státní orgány.

Na závěr lze konstatovat, že recenzovaná publikace představuje velmi kvalifikovanou odbornou práci týkající se jaderných zbraní a v jejich souvislosti i otázkami mírového využívání jaderné energie. Práce tím, že je zaměřena úžeji, umožňuje čtenáři učinit si ucelený obraz o problémech spojených s jadernými zbraněmi a v tomto směru se na tyto otázky koncentrovat. Jiné publikace týkající se odzbrojení, nešíření zbraní hromadného ničení a podobně (například Středa, 2003) jsou zaměřeny širěji, tedy i na jiné druhy zbraní a na další s nimi související otázky. Ze zahraničních publikací z poslední doby lze uvést práci

z oblasti mezinárodního práva (*Joyner, 2009*). Publikace Miroslava Tůmy je přínosná zejména pro odbornou veřejnost zajímající se o problematiku jaderných zbraní, ale i pro další zájemce.

Jan Ondřej

Literatura

- Joyner, Daniel H. (2009): *International Law and the Proliferation of Weapons of Mass Destruction*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Murphy, John F. (2007): *The United States and the Rule of Law in International Affairs*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2007 (1. vydání – 2004).
- Ondřej, Jan (2008): *Odzbrojení, prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.
- Quinlan, Michael (2009): *Thinking about Nuclear Weapons: Principles, Problems, Prospects*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Středa, Ladislav (2003): *Šíření zbraní hromadného ničení – vážná hrozba 21. století*. Praha: Ministerstvo vnitra – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR, 2003.
- Tůma, Miroslav (2002): *Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a Česká republika*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů ve spolupráci s Ústavem strategických studií Vojenské akademie, 2002.
- Tůma, Miroslav a kolektiv (2004): *Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorismu*. Brno: Ústav strategických studií Univerzity obrany, 2004.